

SCENE ICONOGRAFICE CONSTANTINOPOLITANE ÎN PICTURA BISERICII SFÂNTUL NICOLAE DIN CURTEA DE ARGEȘ

ION BICA

Între monumentele de artă ce împodobesc orașul Curtea de Argeș, sediul primei capitale a statului feudal Țara Românească, se înscrie și Biserica Domnească, cu hramul Sfântul Nicolae, expresie a influenței artei bizantine în spațiul legendar al meleagurilor argeșene.

Lucrările pentru înălțarea grandiosului edificiu ecleziastic, începute încă din vremea lui Basarab I, au fost definitivate în răstimpul relațiilor străne, întreținute de fiul acestuia, Nicolae Alexandru (1352-1364) cu Patriarhia de Constantinopol și cu Ierarhul bizantin, Iachint de la Vicina, în vederea înființării Mitropoliei Ungrovlahiei¹. Locașul de rugăciune, construit pentru trebuințele spirituale ale vremii respective², depășește, după opinia specialiștilor în domeniul artei feudale, nivelul popular, destul de răspândit în lumea bizantină, ceea ce a impus ideea includerii lui „în rândul ctitoriilor princiare, de origine aulică”³. Indiferent de soluționarea discuțiilor, provocate

¹ Pentru problema subliniată de noi, vezi următoarea bibliografie: N. Constantinescu, *La résidence d'Argeș des voivodes roumains des XIIIe et XIVe siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches archéologiques*, în „Revue des études du sud-est européen”, VIII (1970), 1, p. 5-31; Idem, *Curtea domnească din Argeș, probleme de geneză și evoluție*, în „Buletinul monumentelor istorice” (=BMI, mai departe), XL (1971), 3, p. 14-23; Constantin C. Giurescu, *Întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVII (1959), 7-10, p. 678-680; Preot Prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ediția a II-a, vol. I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991, p. 256-259.

² Unii dintre istorici – P. Chihaiia, R. Theodorescu, Maria Ana Musicescu, M. Păcurariu – consideră astăzi că lăcașul Bisericii domnești a reprezentat, până în jurul anului 1439, sediul Mitropoliei Ungrovlahiei. În acest sens, vezi: Pavel Chihaiia, *Cele două lăcașuri ale Mitropoliei din Curtea de Argeș deduse din hrlosoavele bisericii lui Neagoe Basarab*, în vol. „Din cetățile de scaun ale Țării Românești”, Ed. Meridiane, București, 1974, p. 59; R. Theodorescu, *Bizant, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, Ed. Academiei Române, București, 1974, p. 285-286; Maria Ana Musicescu, *Bizantul și arta Țărilor Românești (sec. XIV – prima jumătate a secolului XV)*, BMI, XL (1971), 3, p. 6-7; Preot Prof. dr. Mircea Păcurariu, op. cit., p. 259-260.

³ Maria Ana Musicescu, op. cit., p. 7.

de stabilirea exactă a perioadei când a fost terminată pictura interioară⁴, cert este însă pentru noi astăzi, că aceasta reprezintă o mărturie clară a prezenței influențelor artei bizantine, specifică renașterii culturale din prima jumătate a secolului al XIV-lea. Pe baza acestor documente artistice, Ana Maria Musicescu consideră că pictura de la Biserica domnească constituie „cea mai nordică expresie a stilului paleolog în sud-estul european”⁵.

Această mișcare artistică bizantină, cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de renașterea paleologă, a luat ființă după opera de redresare și consolidare înfăptuită de Mihail al VIII-lea (1261-1282), întemeietorul dinastiei Paleologilor. În timpul domniei fiului acestuia, Andronic al II-lea (1282-1328), pictura și umanismul au început să înflorească, atât în capitala imperiului, cât și în alte centre ale lumii bizantine. Între elementele caracteristice picturii din această perioadă se află gustul dezvoltat pentru narațiune, ceea ce a contribuit la sporirea numărului personajelor și la tratarea unor subiecte noi, împrumutate nu numai din textul evanghelic, ci și din viața Sfintei Fecioare Maria, Imnul acatist sau viețile sfinților. Cel mai reprezentativ ansamblu de mozaicuri din epoca lui Andronic al II-lea, care scoate în evidență trăsăturile de bază ale artei paleologice, este cel din biserica Chora, în Constantinopol, astăzi moscheea Kahrie-Djami. Această lucrare a fost executată din îndemnul și cu cheltuiala logotetului și umanistului bizantin Theodor Metochites, între anii 1315-1320⁶.

Toți specialiști în domeniul artei, români sau străini, care în lucrările lor au făcut referire la pictura existentă în Biserica Domnească – I. Mihail⁷, Orest Tafrați⁸, Virgil Vătășianu⁹, I.D. Ștefănescu¹⁰, Răzvan Theodorescu¹¹, Ana

⁴ V. Vătășianu crede că zugrăvii au lucrat aici prin anii 1350-1352, D. Onciu și Gr. Ionescu atribuie terminarea picturii lui Radu I (1374-1389), iar Maria Ana Musicescu împărtășește opinia că definitivarea picturii s-a făcut în deceniul al șaptelea al secolului al XIV-lea. În acest sens, vezi: D. Onciu, *Anul morții marelui Basarab Voevod*, în „Buletinul comisiei monumentelor istorice” (=BCMI, mai departe), X-XVI (1917-1923), p. 104; Grigore Ionescu, *Arhitectura în România*, I. De la orânduirea comunei primitive până la sfârșitul secolului al XVI-lea, Ed. Academiei Române, București, 1963, p. 32; Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, I. Artă în perioada de dezvoltare a feudalismului, Ed. Academiei Române, București, 1959, p. 389; Maria Ana Musicescu, *Relations artistiques entre Byzance et les pays roumains (IV-XVe)*, în „Actes des XIVe Congrès International des études byzantines, vol. IV, Bucarest, 1974, p. 520.

⁵ Maria Ana Musicescu, *Bizanțul și arta...*, p. 7.

⁶ Pentru acest proces artistic, vezi: Charles Diehl, *Manual d'art byzantin*, deuxième édition revue et augmentée, tome seconde, Paris, 1926, p. 793-801; Charles Delvoe, *Artă bizantină*, traducere de Florica-Eugenia Condurachi, vol. II, Ed. Meridiane, București, 1976, p. 216-225; Viktor Lazarev, *Istoria picturii bizantine*, traducere de Florin Chirițescu, vol. III, Ed. Meridiane, București, 1980, p. 5-22.

⁷ I. Mihail, *Pictura Bisericii domnești din Curtea de Argeș*, BCMI, X-XVI (1917-1923), p. 174.

⁸ O. Tafrați, *Monuments byzantins de Curtea de Argeș*, Paris, 1931, p. 146.

⁹ V. Vătășianu, op. cit., p. 373-374.

¹⁰ I.D. Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie depuis les origines jusqu'au XIXe siècle*, Paris, 1932, p. 65.

¹¹ Răzvan Theodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400-1400)*, Ed. Meridiane, București, 1976, p. 185.

Maria Musicescu¹², Daniel Barbu¹³, Charles Diehl¹⁴, Louis Bréhier¹⁵, Charles Delvoye¹⁶ – au subliniat asemănarea, uneori, aproape întru totul, cu mozaicurile din monumentul constantinopolitan, mai sus menționat. Pe baza acestor similitudini, P. Underwood, istoricul de artă care a cercetat în ultimele decenii mozaicurile de la Chora, a emis opinia că ceea ce lipsește din iconografia monumentului constantinopolitan poate fi completat cu unele date păstrate la Biserica Sfântul Nicolae din Curtea de Argeș. Plecând de la aceste constatări, P. Underwood este de părere că unul dintre zugravii, angajați pentru împodobirea locașului de rugăciune, ar fi cunoscut „de visu” mozaicurile de la Chora¹⁷.

Influențele artistice constantinopolitane au pătruns în spațiul nord-dunărean prin intermediul Serbiei¹⁸, care atinge, din punct de vedere artistic, o culme în vremea îndelungatei domnii a lui Milutin (1282-1321)¹⁹.

În afară de prezența unor scene ca: Înmulțirea pâinilor, Trădarea lui Iuda, Batjocorirea lui Iisus, Drumul crucii, Adormirea Maicii Domnului, destul de răspândite în pictura bizantină, pe peretele de miazăzi al Bisericii Sfântul Nicolae se află pictate, la fel ca la Chora, patru tablouri, a căror compoziție redă evenimentele petrecute anterior nașterii Mântuitorului Iisus Hristos²⁰. Dintre acestea, tabloul ce înfățișează „Recensământul în fața guvernatorului Quirinus (Luca, II, 1-5), a atras atenția cercetătorilor. Din consultarea literaturii de specialitate am constatat că această pictură, destul de rar întâlnită în arta bizantină²¹, este unică în țara noastră²². Tabloul din Biserica domnească are următoarea compoziție: guvernatorul Quirinus este bogat înveșmântat cu cingătoare brodată cu mărgăritare, purtând o pelerină, prinsă la gât, cu o agrafă. Acesta stă pe un scaun înalt iar în spatele lui se află un ostaș cu o lance în mână. Sfânta Fecioară Maria și Dreptul Iosif stau în picioare, în timp ce un

¹² Maria Ana Musicescu și Grigore Ionescu, *Biserica domnească din Curtea de Argeș*, Ed. Meridiane, București, 1976, p. 21.

¹³ Daniel Barbu, *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, Ed. Meridiane, București, 1986, p. 50-51.

¹⁴ Charles Diehl, *op. cit.*, p. 831-834; Vezi și Preot Ion Bica, *Biserica domnească din Curtea de Argeș în opera bizantinologului Charles Diehl*, în „Buletinul științific. Seria Teologică”, Pitești, 2 (1997), în curs de apariție.

¹⁵ Louis Bréhier, *Civilizația bizantină*, traducere de Nicolae Spinescu, Ed. Științifică, București, 1994, p. 427-428.

¹⁶ Charles Delvoye, *op. cit.*, p. 248-249.

¹⁷ Paul A. Underwood, *The Kahrle-Djami*, I, New-York, 1966, p. 11-12 apud Maria Ana Musicescu și Grigore Ionescu, *op. cit.*, p. 22.

¹⁸ Charles Diehl, *op. cit.*, p. 833; P.P. Panaitescu, *Inscripțiunile religioase grecești de la biserica domnească*, BCMI, X-XVI (1917-1923), p. 170; V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 388; Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 40; R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 186; Maria Ana Musicescu, *Bizanțul și arta ...* p. 6-7.

¹⁹ Maria Ana Musicescu, *op. cit.*, p. 6.

²⁰ I. Mihail, *op. cit.*, p. 174.

²¹ Charles Diehl, *op. cit.*, p. 833.

²² I.D. Ștefănescu, *Iconografia artei bizantine și a picturii bizantine românești*, Ed. Meridiane, București, 1973, p. 93.

funcționar le înscrie numele pe un rotulus desfășurat²³. Scena este însoțită, similar celei de la Chora, de textul evanghelic de la Luca II, 4-5, scris în grecește, însă având mai multe greșeli de ortografie²⁴. Cu unele mici deosebiri – desfășurarea mai restrânsă, scribul reprezentat printr-un personaj mai tânăr – scena de la Argeș este considerată a fi o copie fidelă a mozaicului de la Chora²⁵. Nu putem trece mai departe fără a semnală la acest capitol al diferențelor, prezența în tabloul de la Biserica domnească a unui amănunt „care nu se potrivește cu măsura artei religioase și cu arta bizantină”²⁶. Astfel, constatăm că artistul de la Argeș, dorind a se conforma textului evanghelic, care spune că Sfânta Fecioară era „însărcinată” (ἐγκύω)²⁷, a reprezentat-o cu trăsăturile vizibile ale apropiatei sale maternități²⁸, detaliu ce lipsește la Chora.

Tentați de faptul că marea majoritate a inscripțiilor sunt scrise în limba greacă²⁹, unii dintre istorici – Charles Diehl³⁰, Charles Delvoye³¹, Louis Bréhier³² – au considerat că zugravii au fost bizantini. Alți cercetători însă – V. Lazarev³³, P.P. Panaitescu³⁴, V. Vătășianu³⁵, R. Theodorescu³⁶, V. Drăghiceanu³⁷, Gr. Ionescu³⁸, Maria Ana Musicescu³⁹ – pe baza mai multor considerente – unele greșeli ortografice în textele grecești, prezența inscripțiilor slave în pronaos⁴⁰ – sunt de părere că meșterii n-au putut să provină decât dintr-un centru artistic de importanță secundară al lumii bizantine, situat undeva, în Serbia sau Macedonia (Tesalonic).

Biserica domnească din Curtea de Argeș ascunde și conservă mărturii artistice, care reprezintă o dovadă incontestabilă a legăturilor dintre societatea feudală românească și civilizația bizantină.

²³ Pentru descrierea tabloului, vezi: O. Tafrați, op. cit., p. 147; I.D. Ștefănescu, op. cit., p. 93; Idem., *La peinture religieuse ...* p. 46.

²⁴ P.P. Panaitescu, op. cit., p. 146.

²⁵ I.D. Ștefănescu, *Iconografia artei bizantine...*, p. 93; V. Vătășianu, op. cit., p. 374.

²⁶ I.D. Ștefănescu, op. cit., p. 93.

²⁷ Luca, II, 4-5: „Ca să se înscrie împreună cu Maria, cea logodită cu el, care era însărcinată” (ἀπογασθῆσαι σὺν Μαριά, ε ἡ ἐμνηστευμένη αὐτῷ οὖσα ἐγκύω). În acest sens, vezi: *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988; *The Greek New Testament*, edited by Kurt Aland, Mathew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger and Allen Wirgren, United Bible Societies, 1979.

²⁸ I. Mihail, op. cit., p. 176; O. Tafrați, op. cit., p. 146; I.D. Ștefănescu, op. cit., p. 93.

²⁹ P.P. Panaitescu, op. cit., p. 161.

³⁰ Charles Diehl, op. cit., p. 833.

³¹ Charles Delvoye, op. cit., p. 248-249.

³² Louis Bréhier, op. cit., p. 427.

³³ Viktor Lazarev, op. cit., p. 78.

³⁴ P.P. Panaitescu, op. cit., p. 170.

³⁵ V. Vătășianu, op. cit., p. 388.

³⁶ R. Theodorescu, op. cit., p. 186.

³⁷ V. Drăghiceanu, *Curtea domnească. Note istorice și arheologice*, BCMI, X-XVI (1917-1923), p. 76.

³⁸ Grigore Ionescu, *Curtea de Argeș. Istoria orașului prin monumentele lui*, București, 1940, p. 37.

³⁹ Maria Ana Musicescu, op. cit., p. 7.

⁴⁰ V. Brătescu, *Inscripțiile slave religioase din Biserica domnească de la Curtea de Argeș*, BCMI, X-XVI (1917-1923), p. 190-192.